

Az Alaptörvény preambuluma szövegközi dimenzióiról

1. A poszt-modern jogelmélet egyik, még mindig csak kialakulóban lévő és számos megközelítést magába foglaló irányzata, melyet összefoglalóan "jog és irodalomnak" szoktak nevezni,¹ a jog és az irodalom jelenségeit - bármit is jelentsen e két kifejezés pontosan a tudományos kutatásban - összekapcsolva kívánja meghaladni a kutatás és megértés hagyományos elméleti kereteit. Azaz, a jogot más tudásterületek felé kívánja "kinyitni", jelen esetben az irodalom felé. Nem vitatva a kritikák jogosságát,² melyek hol az egész felfogást, hol a módszertani megalapozatlanságot és sokféleséget érik, nem vitatható, hogy e felfogás egyik ígéretes kutatási iránya az, mely a jog különféle szövegközi, azaz intertextuális dimenzióit vizsgálja.

2. A "húsvéti alkotmány" preambulumaaként szolgáló Nemzeti Hitvallás irodalmi idézettel kezdődik - Kölcsey Himnuszának első sora -, és ez önmagában is inspirálhatja az irodalmi elemzést.³ A szöveg szerkezete és nyelvezete is irodalmi igényű - jól elkülöníthető részek, emelkedett és ünnepélyes stílus, repetíciók -, ez is kínálja az irodalmi áthallásokat, mégha ezek figyelembevételét talán elsősre idegennek, vagy inkább komolytalannak hathat a jogtudomány közegeiben. Számos, az irodalmi elemzés irányába mutató jelet láthatunk a Nemzeti Hitvallás kapcsán, és a következőkben ezek közül kettő, egymással több ponton összekapcsolódó dimenziót fogunk bemutatni. Mindkettőben közös, hogy az irodalomelmélet "intertextuális" hagyományából merít, azaz a szövegek egymás között fennálló kapcsolataiból levonható következtetésekre kíván rámutatni.⁴

3. *Paratextusa - de minek?* A számos szövegközi kapcsolat egyik lehetséges változata az ún. paratextualitás. A kérdéskör egyik meghatározó kutatója - Gérard Genette - szerint paratextusnak tekinthető minden olyan szöveg, mely egy másik szövegnek szövegkörnyezetet teremt.⁵ Számptalan szöveg vagy töredék tartozhat ebbe a körbe, ilyenek lehetnek a különféle címek, alcímek, a borítón elhelyezett rövid összefoglalók, továbbá az egyes alkotói fázisokban készített piszkozatok, változatok, esetleg más formában megjelent, de az adott műben végül kifejezett szerepet nem kapó egyéb részek. Egy szöveg körül, tehát, további szövegek, illetve szövegtöredékek "foroghatnak". Ezek pedig meghatározóvá válhatnak az eredeti szöveg értelmezése, megértése szempontjából, hiszen annak az adott szövegben meg nem jelenő referenciapontjait teremtik meg, akár egyes értelmezéseket sugallva, vagy

éppen kizárva. Jelen témánk szempontjából még érdekesebb, hogy Genette kifejezetten említi az ún. "előljáró beszédeket" mint a paratextus egyik példáját, azaz indirekt módon alátámasztja a jogi szövegek irodalmi elemzését, hiszen nem csak irodalmi, hanem jogi szövegeknek is lehetnek "előljáró beszédei", amire a legjobb példa maga a preambulumból jogintézménye.

Az előbbieken alapján egyértelmű, hogy az alkotmánypreambulumból az alkotmány paratextusa. Azaz, meghatározó szerepe van abban, hogy az alkotmány-szöveg értelmezése során milyen felfogások alakulnak ki. Az alkotmányozó preambulumba foglalt megjegyzései ugyanis sokat elárulhatnak céljairól, szándékáról, előzetes elképzeléseiről, vagy éppen fenntartásairól és elhatárolódásairól. Azt is fontos jelezni, hogy az alkotmánypreambulumból hiánya egyáltalán nem zárja ki a különféle értelmezési irányok kialakulását, hanem pusztán arról van szó, hogy a preambulumból léte megkönnyíti annak formálódását, mivel számos, viszonyítási pontként felhasználható megjegyzést tartalmaz.

A Nemzeti Hitvallás esetében elsőként az lehet érdekes, hogy magához a preambulumba is kapcsolódik egy paratextus, ami nem más mint a Himnusz első sora. Ennek figyelembevételével az Alaptörvény szövegkörnyezete a következőképpen vázolható: a Nemzeti Hitvallás az Alaptörvény paratextusa, míg a Himnusz első sora pedig a Nemzeti Hitvallás paratextusa; a Nemzeti Hitvallás és a Himnusz első sora pedig összességében alkotja azt a szövegüniverzumot, mely az alkotmány-szöveget megnyitja különféle - történelmileg, szellemileg és időbenileg is sokrétű - szövegkapcsolatok felé. E pontnál meg kell jegyezni, hogy a Himnusz első sora nem tekinthető klasszikus idézetnek, azaz Genette-i értelemben vett intertextusnak. Nem része ugyanis a Nemzeti Hitvallásnak, hanem attól formailag is elkülönül a cím előtt elhelyezkedve; valamint a betűtípusa is eltérő; és az alkotmányozó az idézőjelek felhasználását is mellőzte. Továbbá - irodalmi értelemben - maga az idézet is pontatlan, mivel az eredeti versben nem felkiáltójelel áll e mondat után, hanem a vers jellegéből fakadóan csak egy vessző, és a felkiáltójelel a versszak végére kerül. Az előbbieken mind a Himnusz sor paratextuális jellegéről való feltételezést támasztják alá.

E "többszörös-paratextualitás" eredménye, hogy az Alaptörvény preambuluma erős és markáns értelmezési keretet teremt, több szöveg-hagyomány irányában is "kinyitva" magát a jogszabályszoveget. A Himnusz paratextuális alkalmazása felerősíti azt az egyébként csaknem nyilvánvaló benyomást, hogy a Nemzeti Hitvallás szervesen illeszkedni kíván ahhoz a 19. századi hagyományhoz, mely történelmi-vallási keretben kívánt nemzeti identitást meghatározó nagy műveket teremteni, legyen szó a Himnuszról, vagy akár a Szózatról. A szöveg stíláriális összevetése a nemzeti költészet e két klasszikus darabjával rámutat a szemmel látható hasonlóságokra, a szerkezet, a nyelvhasználat, a témák és a stílus szintjén

¹ Lásd részl.: H. SZILÁGYI I.: *Jog – irodalom*. Szeged, 2010.; NAGY T.: *Josef K. nyomában*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2010.

² Lásd pl.: VARGA CS.: *Irodalom? Jogbölcsélet? Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. 119-132.

³ Az irodalmi elemzés egyik első kísérletként lásd: MAJTÉNYI B.: „Vár állott, most kóhalom” Alaptörvény és irodalom. *Fundamentum*, 2011/4. 97–105.

⁴ Áttekintésként: ALLEN, G.: *Intertextuality*. Routledge, London, 2000.

is.⁶ Horkay Hörcher Ferenc ennek kapcsán megállapítja, hogy "e szöveg jobban hasonlít a nemzeti költészet klasszikusaihoz, mint más alkotmányok preambulumaihoz."⁷ A magyar kontextusban az előbbi állítás nyilvánvalóan megállja a helyét, de azért nem árt hangsúlyozni, hogy más külföldi alkotmányok preambulumaitól (lásd például Lengyelország vagy Írország alkotmányát) sem idegen a patetikus, már-már költői nyelvezet, tehát ilyen értelemben ezekhez is hasonlít az Alaptörvény preambuluma. Az azonban egyértelmű, hogy jelenleg ez a legköltőibb és leghosszabb alkotmánypreambulum az Európai Unióban.

A "húsvéti alkotmány" legfontosabb és az alkotmányozó által is hangsúlyozott szövegkapcsolata tehát a klasszikus és emelkedett értelemben felfogott nemzeti költészet felé vezet. Ez lényegében egyrészt erős történelmi és leginkább múlt-orientált szemléletet - noha vannak a Nemzeti Hitvallás szövegében explicit jövő-orientált részek is - jelent, másrészt pedig lényegében egy 20. század előtti, a nemzeti modernitás hajnalán kialakult diskurzust kísérel meg újra beemlíteni a 21. századi körülmények közé. E klasszikus, reformkori hagyomány újraélesztése az alkotmányjogi diskurzusban sok szempontból lehet előre mutató, hiszen olyan értékek kihangsúlyozását jelentheti, mint például a hazaszeretet, a nemzet iránti felelősség, a szabadelvűség, a haladás iránti elkötelezettség, vagy az európaiság. Nem lehet azonban amellett sem szó nélkül elmenni, hogy vajon mennyiben lehet még mondanivalója egy közel két évszázaddal korábbi hagyománynak napjaink gyökeresen megváltozott jogi, politikai és kulturális környezetében. A közvetlen átvétel sok esetben anakronisztikusnak hathat, nem véletlen, hogy a Nemzeti Hitvallással kapcsolatban számos olyan kritika is megfogalmazódott, mely a szöveg túlideologizáltságára, illetve egyoldalúságára kívánt rámutatni.

4. *Narratívák harca.* Robert Cover klasszikussá vált tanulmányában mutatott rá arra, hogy minden nagy jogi szöveghez tartozik egy eposz, azaz egy értelmezési keret is, mely a szövegre épülő narratívákból alakul ki.⁸ A jogi szöveg tehát nem csak a jogi jelenség egy eleme, legálább ilyen meghatározó az arra ráépülő, a társadalmi gyakorlatban formálódó, az arról vallott és ahhoz kapcsolódó nézeteket összefoglaló narratíva is. A "89-es alkotmány" körül is felépült egy ilyen eposz, amit talán - nem eredeti, hanem származékos értelemben felhasználva - a "láthatatlan alkotmány" kifejezéssel írhatunk le a legjobban. E narratíva bemutatása nyilvánvalóan meghaladná a jelenlegi kereteket, itt elégséges annyit megemlíteni, hogy kialakulásában kiemelkedő szerepet játszott az első, Sólyom László által vezetett alkotmánybírók gyakorlata, illetve alapvetően jövő-orientált, pozitívista és alapjogi szemlélet határozza meg. A "láthatatlan alkotmány" értelmezést és gondolkodást meghatározó ereje a leginkább abban fejeződik ki, hogy a különféle alkotmányjogi kérdésekkel foglalkozó munkákban és vitákban a mai napig megkerülhetetlenek az "első" alkotmánybírók ún. nagy ítéletei, illetve az emberi méltóság fogalma folyamatosan központi szerepet tölt be az alkotmányjogi diskurzusban.

Ebbe a kontextusba helyezve egyértelműnek tűnik, hogy az alkotmányozó a Nemzeti Hitvallás segítségével -

kihasználva a paratextualitás értelmezést orientáló képességét - egy új, a "láthatatlan alkotmánytól" eltérő narratíva alapjait kívánta lefektetni. Minden jelzés ebbe az irányba mutat: az értékek *expressis verbis* megfogalmazása a preambulumban, míg a "89-es alkotmány" nem tartalmazott ilyen deklarációkat; egy kvázi-vallásos értelmezési dimenzió bekapcsolása a diskurzusba, ellentétben a korábbi felfogás kifejezetten szekuláris és értéksemleges természetével; a múlt és a nemzeti történelem egy meghatározott értelmezésének kihangsúlyozása szemben a korábbi felfogás kvázi-történelmietlen jellegével. Azaz, - bármennyire is patetikusnak hangozhat ez a jelenlegi közegben - a Nemzeti Hitvallás szövege valójában azokat a fenntartásokat tükrözi vissza, melyet a jelenleg uralkodó, pozitívista és alapjogi alkotmányjogi szemlélettel szemben a "húsvéti alkotmány" elfogadói és mögöttük álló politikai erők éreznek. Ebből a szemszögből vizsgálva a Nemzeti Hitvallás nem más, mint egy új alkotmányos szemlélet megteremtésének kísérlete, és valójában ez indokolja az általános és bevett gyakorlatnál is erősebb szövegkapcsolatok kialakítását. Az azonban már izgalmas kérdés, hogy egy múltbeli hagyomány felélesztése vajon elégséges lehet egy alternatív alkotmányos gondolkodás megalapításához.

Fekete Balázs
tudományos munkatárs

⁶ Részletesen: HORKAY HÖRCHER F.: A Nemzeti hitvallásról. In: *Alkotmányozás Magyarországon és máshol* (szerk. Jakab A. - Körösnéyi A.). MTATKPTI-Ú.M.K., Budapest, 2012. 292-294.

⁷ Uo. 294.

⁸ COVER, R.: The Supreme Court Term 1982 – Foreword: Nomos and Narrative. *Harvard Law Review*, 1983-84. 4–68.